

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ A GAVARNIE Y ENCONTORNS

(Del 5 al 19 d'Agost de 1905)

LA ruta fins a Tolosa es sobradament coneguda de tots els meus consocis pera que m'entretengui en detallar-la. En dita capital férem nit D. Lluís Llagostera, D. Artur Mora, D. Manuel Comella y el que subscriu, sortint-ne'l dia següent, dia 6, ab l'express matinal, que anava ple de gom a gom ab motiu d'una cursa de braus que havia de tenir lloc a Luchon aquella tarda. Férem a Lourdes una breu parada de dugues hores, y a tres quarts de tres prosseguírem nostre viatge en direcció a Luz y Saint-Sauveur.

L'última estació fèrrea es Pierrefitte; allí's troben dos tranvies elèctrics: l'un va directament a Cauterets; l'altre, en sentit contrari, porta fins a Luz y Saint-Sauveur.

Luz y Saint-Sauveur són dugues tacetes de plata, dos pobles de cases escampades damunt d'un prat verd y flairós, rodejades d'una tupida arbreda. Luz està a 739 m. y compta 1.500 habitants. Té un balneari d'aigues sulfuroses desde 1881. L'iglesia, parcialment es del segle XII y llueix una portalada romànica ben remarcable, per on s'entra a un museu d'antiguitats. En una hora's va a les pintoresques ruïnes del castell de Santa Maria, del segle XIV. Sant Salvador dista de Luz tant sols un quart d'hora, y està a 700 metres d'altitut. Les aigues termals d'aquí són molt millors que les de Luz, y prou ho demostra l'importancia de les termes, distants del poble deu minuts. Un cuidat parc a l'inglesa serveix d'esbarjo als banyistes que tant dolçament passen els dies en aquest encantador reconet de món. Deixàrem els dos poblets y prosseguírem la ruta de Gavarnie. La carretera de Saint-Sauveur a Gavarnie es hermosament selvatge, essent bonic de veure la florida vall que lentament va perdent-se en el fons de la tortuosa gorja, per ont el

camí va serpentejant montanya amunt. A les sis en punt, seduïts per la propera visió del renomnat circ, entre drinc de cascabells y pets de tralla, entravem a Gavarnie.

Arribats ja al lloc designat com a centre d'operacions, deixàrem enrera la pintoresca vall y contemplàrem ja ab tota la seva majestat l'incomparable circ, de fama universal. Orientats per les cartes de la guia, reconeguerem desde'l primer moment els gegantins marlets d'aquella muralla que'ns voltava per tres costats: el pic dels Serradets, le Taillon, la Fausse Brèche, la Brèche de Roland, le Casque, la Tour y el pic de Marboré, quasi tots enfilant-se bon xic més dels 3.000 m. No'ns entretinguerem gaire en llur contemplació, que prou devia vagar-nos de coneixe-ls, y anàrem directament a l'Hotel des Voyageurs. No'ns-e sorprengué del tot la tarifa bon xic alçada d'aquella casa, perquè s'ha de tenir en compte que l'istiu, y d'una manera especial el mes d'Agost, es el salvavides d'aquells servicials hostalers, que sols disposen d'una temporada molt curta pera treure l'interès dels caudals allí esmerçats.

Gavarnie es un dels millors centres d'excursions de tot el Pirineu. Situat al peu dels grans gegants del Pirineu central, dóna lloc a fer caminades y importants excursions ab una facilitat relativa, molt més que la que donen Luz y Saint-Sauveur, llocs ont ab preferencia s'aturen els turistes, allargant així inútilment de dugues o tres hores totes les excursions que vulguin emprendre. En el poble hi regna gran animació durant algunes setmanes, curta compensació al silenci invernal que reté a sos pocs habitants, envolquellats sota la neu mesos y mesos. Els homes prenen en sa major part l'ofici de guies, els quals estan degudament classificats en primera classe, segona y *porteurs*, gerarquies que sols s'adquireixen a copia d'anys de bons serveys. Entre ells s'hi veu algun vellet ja retirat de l'ofici, que rumbeja orgullós damunt del pit honroses condecoracions obtingudes en sa joventut per actes de valor o d'abnegació. Els guies de Gavarnie són els més *guies* del Pirineu, no tant *decoratius* com els de Cauterets y de Luchon, de uniforme no tant llampant, però coneixedors del terror com ningú y veraders montanyencs.

Lo primer que férem a l'arribar a Gavarnie fou encarregar-ne un, y el mateix vespre'ns presentaren an en Mateu Haurine, guia de primera classe, recomanat en el Baedeker com un dels millors. No oblidaré may la mala impressió que va fer-me de primer entuvi, més en els dies successius vam tenir ocasió de trobar ben justificades les alabances que tothom ens en va fer. Es

un home alt y molt aixut de carns; té 63 anys, y quan parla sembla que la veu li surti del ventrell; fou el company inseparable de l'intrèpit Comte Rusell y dóna gust sentir-li contar les peripecies y engunies que té enterrades en el cor del Pireneu junt ab el famós excursionista.

Varem fer tractes, feina ben curta, perquè ja es sabut que a França'l Club Alpi té oficialment tarifades les excursions.

Quedàrem entesos pera fer l'endemà l'ascensió al Pimené. Els preus són: guia, 10 francs; *porteur*, 5 francs; cavall, 6 francs.

L'endemà al matí, a les cinc, posavem péus a terra, trayent de les nostres maletes l'indumentaria d'excursió, y, cadascú en el seu cavall, empeniem la marxa vers el Pimené. La matinada era freda. El poble el deixàrem enrera als pocs minuts, y seguint la vorera esquerra del *Gave*¹ de Gavarnie, que té son naixement en la gran cascata del circ, arribàrem a un petit pont per sobre del qual travessàrem la fresosa corrent. Emprenguerem seguidament la pujada pels primers contraforts del Pimené, embestint primer una rampanta tartera, vorejant després un bosc d'abets, l'últim que deviem trobar, y entràrem a la regió dels pasturatges, de pendient molt forta, però que'ls cavalls pujaven ab dalit, trobant el terror prou ferm pera assentar les potes.

Seguírem per espay d'una hora un extens planell pelat y herm, sols clapejat en alguns troços per raquítics aglebats, tenint a nostre dret y cap a mitg-jorn les encinglerades cayents de l'Astazou y del Marboré.

El cim del Pimené s'ovirava ja a nostres caps, y el panorama que descobriem ens donava dalit pera seguir la ruta. A un quart d'onze arribavem al coll (2.519 m. d'alt.) aon se deixen les cava-lleries.

Embadalits en l'immensitat que'ns enrondeva, emprenguerem a peu el caminet que porta al cim. Es el Pimené una de les montanyes més afavorides d'aquella serralada per l'alçaria, pel seu panorama y per la facilitat ab que s'hi puja, perquè, llevat d'un creny cantellut y rampant que es necessari atravessar a un tret de pedra del pic, tot lo demés es ben accessible fins pera senyores, sense auxili de cordes ni picots. El cim està a 2.803 m. Hi arribàrem a la ratlla de mitg-dia y prenguerem alguns interessants

¹) *Gave*, paraula que figura tot sovint en la present ressenya, s'aplica en aqueixa regió del Pireneu francès a tota corrent d'aigua que, sense arribar a riu pel seu caudal, té importancia per esser continua. Tal serien, per exemple, els nostres Fresser y Carol.

clixés d'aquelles isardes carenes, extasiant-nos una bella estona davant d'aquell soperb cop de vista. A ponent, l'enlairada pica del Vignemale, ab son irisat mantell de neus perpetues; cap a mitg-jorn, el solitari Mont Perdut, rumbejant en sa immensa falda son tupit never; més a la dreta, el geomètric circ de Gavarnie, poèticament coronat de glaçades tofes; y enllà d'enllà, serralades y carenes

Clixé de Lluís Llagostera

ASCENSÍO AL PIMENÉ. EL VIGNEMALE AL FONS

arreglerades ab capritxosa assimetria y succeint-se les unes a les altres fins a perdre-s en la blavor del cel.

A poc més de mitg-dia deixavem aquell soperb mirador, y, després d'enfundar e's aparells fotogràfics, que havien treballat de valent, repassàrem sense contratemps la cantelluda cresta, y estones a peu, estones montats, férem la davallada pel mateix camí del matí, entrant a Gavarnie, de retorn, a les quatre de la tarda.

En aquell moment la plaça del poblet bullia d'animació. Carrets, landós, bicicletes, automòbils, cavalleries de totes menes, gent de tots estaments y de les indumentaries més fantàsiques, omplenaven els carrers del poble, donant una nota de vida

y de color enterament original. Eren els visitants del circ, gent de Tarbes y de Pau, banyistes de Luz y Saint-Sauveur, pelegrins de Lourdes y turistes de totes procedencies, que's limiten a fer en ferro-carril una ràpida visita, donant un cop d'ull al circ y entornant-sen a dormir a llurs punts de residència o d'hostatge.

Abans d'anar-nos-en a dormir ens entrevistàrem ab el nostre

Clixé de Lluís Llagostera

CIRC DE GAVARNIE DESDE'L CIM DEL PIMENÉ

intelligent Haurine y convinguerem el programa de l'excursió de l'endemà, que fou el següent: bretxa de Touquerouye, llac Glacé y vall de Bielsa. Temps, 10 hores. Guia, 12 francs; *porteur*, 7 francs; cavall, 15 francs. Al donar-nos la bona nit en Haurine, posant-se la mà als llavis en actitud d'admiració, anava dient: «O! Belle promenade! Belle promenade!».

L'endemà, 8 d'Agost, a un quart de sis del matí, empeniem el mateix camí del dia abans; camí que es la clau de totes les excursions vers aquell indret.

En dugues hores y mitja arribàrem al peu del pic culminant del Pimené, lloc aon se bifurca'l camí. Deixàrem el de l'esquerra,

que condueix al cim de la montanya, agafant el viarany de mà dreta, que porta a la bretxa d'Allanz, partió de les aigües de la vall de Gavarnie y de la d'Estaubé (1.251 m. d'alt.).

La vall d'Estaubé, com moltes del Pirineu, es d'aquelles que no tenen principi ni acabament. Camineu hores y més hores, y si, cansats de fer camí, pregunteu als guies pel lloc aont us trobeu,

Clixé de Lluís Llagostra

CIRC D'ESTAUBÉ

us contesten impertorbablement: «a la vall d'Estaubé», com si no haguessiu avançat ni un pas.

Ab una hora ben llarga de caminar assolírem, per fi, *la Borne*, immensa roca que dóna entrada a unes congestes y pedruscall que desde allí s'oviren a un tret de pedra y que s'han d'atravessar pera guanyar la feréstega esquerra que du per nom la bretxa de Tonquerouye. Els guies y traginers s'acomboyaren ab nosaltres, seguint tots a peu la ruta montanya amunt. Els cavalls quedaren lliures al mitg de la gleva, y allí'ls trobarem peixent tranquil·lament al nostre retorn.

Eren les deu del matí quan, travessant les escampades con-

gestes, entravem al naixement de l'esmentada bretxa, enasprat barranc partit verticalment en dos, y de parets tant acostades que, vist desde'l peu, produeix l'impressió d'una gegantesca xemeneya. Pera arribar al cim hi ha dos camins: el de la tartera, fortament rampant y esclavissadís, el qual se fa poc menys que inaccessible, y el dels *crampons*, aixís anomenat per una serie de grapes de ferro que, empotrades a la roca, venen a servir d'escala, la qual desde'l peu del cingle's veu d'un cop d'ull en tota sa longitud, mercès al color vermell de sa rudimentaria graonada. Si, com he dit, el primer dels esmentats camins es poc menys que inaccessible, el segon es tant sumament imponent y perillós, que gairebé'ls guies són els únics que'l segueixen quan, empaitats per l'oratge, se veuen obligats a guanyar temps. Optàrem, doncs, pel camí de la tartera, però abans d'endinsar-nos-hi prenguerem la precaució de cridar de ferm y varies voltes pera assegurar-nos de que ningú davallava per aquell indret; crits indispensables si no's vol córrer el risc de veure-s enterrat per alguna sobtada allau de rocs, produïda pels que van de baixada. La pujada es fortíssima, fent-la més penosa, no l'exagerat desnivell de la rampa, sinó la falta de fermesa del terror, aont el peu s'esfonsa y llisca continuament, en termes que, sense exageració, se pot afirmar que a l'arribar al cim haviem doblat el camí. Pera la darrera estricada cal tindre cama de ferro, puix la pendent es tant redreçada que sols se pot comparar a la del pic d'Aneto, passat el coll de Corones.

Un cop s'arriba al cim de la canal se descobreix de sobte tota la vessant meridional de la serralada. La sorpresa que's reb sols es comparable ab la fondíssima impressió que causa aquell incomparable punt de vista, indubtablement un dels millors del Pireneu. El gegantesc Mont Perdut s'ofereix cara a cara ab sa immaculada bufanda de neus escampada ençà y enllà, omplenant y suavisant la reblincada estructura de la montanya. Als seus peus s'extén el sinistre llac Glacé, mal ajegut en son llit rocós d'estratificacions desplomades y tortes. El Cilindre aixeca a 3.327 m. ses emmurallades parets, inaccessibles per aquesta banda. Se perd del tot la noció de les distancies y el conjunt resulta imponent de debò.

Pera exteriorisar el nostre entusiasme enjegàrem alguns trets de pistola. No'ns havia encara retornat l'eco del primer, quan vegerem despendre-s un troç colossal d'una gelera que anà estimbant-se ab remor de tro fins quasi bé arribar a les aigües del llac Glacé, aixecant al seu pas nuvolades de blanquíssima neu pulveri-

sada. Era una allau qual desprendiment havíem ocasionat probablement ab els nostres trets.

La bretxa de Tonquerouye es un entall obert en l'alta serralada que divideix les valls d'Estaubé y de Bielsa, accessible sols d'un costat per l'esqueixalada canal abans descrita, y per la banda meridional per un altre escorranc o xemeneya no menys enas-

Clisé d'Artur Mora

MONT PERDUT (3.352 m.) Y LLAC GLACÉ

prada, però més curta. Té a dreta y esquerra respectivament els pics de Tonquerouye (2.822 m. d'alt.) y el de Pineda (2.866 m.). Essent el punt de parada obligat pera fer l'ascensió del Mont Perdut, el Touring-Club de França hi féu construir un refugi.

Són curiosos els datos pertanyents a la seva construcció.

Està a 2.675 m. d'altitud, fou edificat en el mes d'Agost de 1889 y costà 8.000 francs. Té 4 metres de llargada per 3 d'amplada. En sa construcció s'hi esmerçaren 150 sacs de ciment, que'l nostre guia va pujar, un per un, desde Gavarnie, a rahó de 11 francs els 50 kilos. El mobiliari consisteix en una llar de foc; un pla inclinat provehit de palla que serveix de llit; un filat de

ferro apart que serveix de llit a les turistes; un armari, també de ferro, ab unes quantes eines de cuina y una dotzena de variades ampolles, que'ls guies cuiden que no quedin may buides, baixant a omplir-les al llac. Abans, les eines y un matelaç estaven a disposició del vianant, però avuy tant sols els guies tenen la clau de

Clixé de Lluís Llagostera

REFUGI DE TONQUEROUYE

l'armari, ab lo qual, vergonya fa'l dir-ho, s'ha conseguit posar fi a l'escandalós robatori dels pastors aragonesos.

No havia d'acabar aquí la nostra excursió, y, un cop reposats de la fadigosa pujada, ens esllavissàrem ab precaució per l'altra banda de la bretxa, fins al llac Glacé, trepitjant ja terra aragonesa.

Aquest s'extén, com queda apuntat, al peu mateix del Mont Perdut, y desde ell se contempla la colossal trinitat formada pel Mont Perdut, el Cilindre y el pic de Raymond, coneguda dels aragonesos ab el nom de «las tres Sorelas», per l'analogia del seu aspecte. Vorejant el llac ab molt compte, per les inclinades conegestes, el deixàrem enrera, y ab cosa d'un quart de caminar entre

pedruscalls y congestes ens trobàrem de cop abocats arran mateix d'un espantós estimball.

Quin mirador! Pla'ns-e l'havien ponderat els guies aquell lloc com un dels reconets més escullits del Pirineu! Malgrat això, no poguerem menos de quedar-nos, com vulgarment se diu, ab la boca badada. Tapant ab la mà'l rocam de primer terme, podiem

Clixé d'Artur Mora

LLAC GLACÉ DEL MONT PERDUT

fer-nos l'ilusió de que'ns trobavem en la cistella d'un aerostat. A vista d'aucell vèyem la rectilínia vall de Bielsa, ab el seu teixit de rierons y xaragalls, immòbils y llueus com brins de plata, ab els pelats roquissams de ses riberes y els sobtats abonyegaments del terror mitg tapats per migrades pinedes y brunzidores cascates, formant una immensa y solitaria trinxera de sis hores de llargaria. Mercès a la claretat del dia eren perfectament visibles quasi tots els pics del Pirineu Central y de l'alt Aragó, y ab la mateixa claretat que si fossin vistos en un mapa de relleu se destacaven els immensos macius de Posets y de les Malchides.

Els guies ens arrencaren de la nostra contemplació fent-nos

avinent la conveniència d'empendre la tornada. Ab relativa facilitat escalàrem novament el refugi de Tonquerouye, y ab mitja hora curta'ns esllavissavem fins al peu de la canal que mira al nord. Quina manera de fer camí! Montant a cavall de l'alpenstock, el cos tirat enrera, la punta del bastó ensorrada a terra y les cames enrampades, empenguerem la vertiginosa baixada, acompanyant-nos en nostre original viatge una quantitat immensa de pedres, de les quals les més grosses prenién la davantera rodolant y rebotent fins al fons de la vall. A entrada de fosc trepitjàvem ja, no sense certa satisfacció, els encerats parquets del nostre hotel de Gavarnie.

El matí del dia següent, 9 d'Agost, el destinàrem íntegre al descans, que bé'l necessitavem, deixant pera la tarda la visita en detall del gran circ.

El circ y cascates de Gavarnie se veuen perfectament desde'l poble, y talment sembla que en vint minuts s'ha de guanyar la distancia que separa l'un dels altres. No obstant, dugues horetes ben bones calen pera arribar al peu de la gran cascata. Vorejant la ribera dreta del Gave, deixàrem a mà esquerra'l Pimené, y tot de dret remontàrem l'ampla vall, animada en aquella hora per rialleres comitives que tornaven ja de visitar la gran meravella, predominant la nota negra del vestit dels capellans francesos, que, tot balandrejant-se dalt de l'ase, anaven tombant tranquilament les pàgines del breviari. Eren les 5'10 quan entràvem en el gran circ.

El retrò de la cascata's deixa sentir aixordador, y l'esperit s'encongeix davant d'aquella immensitat. Sembla propiament que un se trobi dins d'una olla, sense altra vista que'l cel. El diàmetre d'aquesta enclotada vall es de 3.600 metres, y el seu contorn es tant geomètricament rodó que ni fet a compas. Els pics que formen aquest colossal amfiteatre s'elevén escalonant-se de 2.100 a 3.080 metres de ponent a llevant, ab un desenrotllament de 14 kilòmetres. La cinglera, tallada a pic, té, desde la base del circ fins als graons que formen l'amfiteatre, 1.640 metres, y d'aquí per amunt sols se veuen les grans geleres esgraonant-se en coronises. Avançàrem circ endins, atravessant els mil rius que, fills dels citats glacièrs, serpentegen per aquella fondalada. Catorze cascates vessen llurs aigües an aquest lloc, essent una d'elles la cèlebre cascata de Gavarnie, la més gran d'Europa per la seva alçària, descomptades dues que hi han a Noruega. Forma dos salts: el primer, de 292 m., ample y grandíós; l'altre, de 130; després, capbussa brunzint per la gorja y surt convertida en riu d'entremitg de la clapissa. La caiguda total es de 422 m. y l'aigua tarda 28 segons en recorre-ls. El soroll no

deixa parlar, y el polsim impideix d'acostar-s'hi. Nosaltres ho intentàrem, y, malgrat de quedar-nos a respectable distancia, ne sortírem fets un xop.

Satsifets de la nostra visita y venint-nos ja la nit a sobre, retornàrem cap a Gavarnie a bon pas, arribant-hi, no obstant, bastant tard, massa tard pera trobar la posta y telégraf oberts y tenir temps de prevenir a un hotel de Cauterets l'envio del nostre bagatge, ja que nosaltres teniem el plan d'arribar-hi a peu, fent de passada l'ascensió del Vignemale. Ens contrariava bastant no poder enviar aquest previ avís, y, comptant ab l'amabilitat dels empleats francesos, ens aventuràrem a trucar a l'administració. Sortí a obrir *mademoiselle la gérante*, y, a l'exposar-li nosaltres el nostre cas, ens obrí tot seguit, ens donà mil excuses per haver-nos fet esperar, rebé'l telegrama y oferí transmetre-l així que tingués la comunicació ab Cauterets oberta. Convé citar aquest fet pera que serveixi de contrast ab la duresa, insolencia y mals modos que en cas semblant varem trobar pocs dies després en una altra posta no pas francesa ni catalana.

CLAUDI MARTÍNEZ Y MARQUÈS

(Acabarà)

SENYORIU FEUDAL SOBRE'L CASTELL DE MALGRAT

(Acabament)

Es molt curiós el document existent en aquest arxiu episcopal de Solsona, del qual extrayem aquestes notícies, y que copio¹ a

1) Nos Johannes et yolans Rex et Regina Aragonum etc. In nostrum pectorum scrimeis reuoluentes quantis modis quantisque formis ac fraudulentis exequistis colorobus illi infideles et proditores ac suo domino infidi Brancha leo doria Comes Montisleonis et Elionor darborea uxor sua necnon tutores curatores et Rectores Mariani darborea (ipsorum) coniugum filii et ipse etiam Marianus in quantum sua hoc patitur etas pacem et concordiam per nos dictum Regem ex una parte et ipsum Brancha et alios supradictos ex altera pro bono et tranquillo statu Regni nostri Sardinie quod non absque magno studio et labore ac expensarum profluio progenitorum nostrorum Aragonie Regum memoria gl.... nostri innumerabilique strage nostrorum et suorum subditorum fidelium pertum fuit initam et firmatam multis et magnis penis spiritualibus et temporalibus roboratam ipsorum reuellione reueniente cum aliis ipsis adherentibus infringere nouiter attemptarunt certas Ciuitates Castra villas et loca ac maiorem partem Regni predicti infid... nequiter occupando et occupata tenendo subditosque nostros fideles degentes illich

continuació, veyent-s'hi en ell l'esperit que animava an aquest rey, tant contrari al sentir d'alguns que, al descriure'l malestar d'aquella illa, diuen que'l rey «...no feya res pera deturar aquell desballes-

insequendo hostiliter et duris infestando insultibus et plura alia contra Nos siue Regem principem et dominum naturalem Regiamque domum nostram temere committendo detestabilia crimina et delicta que longum esset hic per singula enarrare moue...nto ardentius nec inmerito Regnum ipsum dextera iuuare potenti ac Ciuitates Castra villas et loca predicta ad nostram veram obedientiam et iugum reducere regalis potencie viribus ac dictorum reuellium proteruam conculcare audatiam quanto permissa grauius nos pugnunt interius et quanto per amplius statum Regni eiusdem miserabilem nouimus et distructioni quod dolenter referimus proximum votibus oppressorum qui confugientes ad nos veluti ad refugium singulare remedium a nobis implorant ac festinum auxilium et iuuamen ad quod velocius assurgimus eciam dum pensamus quod nulla maior est virtus quam quesita et cum nimio parca sudore tueri dumque solerter attendimus quanta ex Regno ipso dum pacis et amenitatis quiete viget bladorum et aliorum innumerabilium victualium aliarumque rerum utilium obertarum cetera Regna et terre nostre habundant et habundarent utique si illud optate quietis beatitudine frueretur. Dumque aduertimus quod prenimio uilesceceremus de decore et deprimeremur quod absit pudore infesto nos et fideles nostri si ad dicti Regni et subditorum nostrorum predicatorum reformationem et presidium ac dicti Branche et suorum adherentium ac sequatium nobis rebellium exterminium non experiremur potenti brachio vires nostras pro quorum exequcione felici et ut predicta celerius et potencius deducantur in actum proponimus die videlicet prima mensis Aprilis proxime venturi cum magno stoleo et hominum multitudinea armorum viriisque strenuis in armorum exercicio deo propicio mare intrare et ad dictum Sardinie Regnum nostre subieccioni et obedientie subiciendum secundis mare afflatibus. Et interim cum ad tanti efectum negocii sit tanta necessaria peccunie quantitas quod nec Thesauri nec jotalia nostra nec nostrorum dona fidelium subditorum ad eam sufficiunt quamquam magna decreuimus oterque nostrum maturo consilio habito de nostro patrimonio vendere et magnas inde extrahere et habere peccunie summas cum alias nec aliunde sit prompte et comode seu ad minus dampnum nostrum cunctis viis et modiis diligencius exquisitis haberi non possent. Quamobrem premissis omnibus et aliis attendendis solerti consideratis studio ac diligenti discussis examen habita super hiis deliberatione matura. Tenore presentis Nos dicti Rex et Regina et uterque nostrum in solidum constituimus et ordinamus et facimus procuratores nostros et viriusque nostrum certos et speciales et ad infrascripta generales vos Julianum garrius nostri dicti Regis presentem et Berengarium de tortilio nostre dicte Regine Thesaurarios Bernardum serra Baiulum generalem Cathalonie et Bernardum buçoti Consiliarios ac Guilelmum de torrente ciuem Ciuitatis Barchinone fideles nostros licet absentes tanquam presentes vel Quatuor tres seu Duos ex vobis ita quod occupantium condicio potior non existat sed quod per vos insimul Quatuor Tres aut duos ex vobis inceptum fuerit per alios mediari valeat et finiri ad vendendum inignorandum stabiliendum atributandum permutandum siue excambiandum infeudandum et in emphiteosim tradendum et concedendum locandum et arrendandum et quocumque alienacionis genere alienandum

tament fill de la deixadesa ab que mirava en Joan I les coses del govern», com si aquest rey sotsposés la corona a la lira, no tenint altra preocupació que la Gaya Ciencia.

infra principatum Cathalonie et infra quem includunt Comitatus Rossilionis et Ceritania villas Castra et loca nostra et alterius nostrum cum terminis et territoris feudis feudaticis vassallis hominibus et mulieribus cuiuscumque sexus sint ibi habitantibus et habitaturis et cum preheminenciis et prerogativis et mero ac mixto imperio et omni jurisdictione alta et baxa ciuili et criminali sustentatione bannitorum hoste et caualcata censibus redditibus exitibus prouentibus et cum furnis molendinis gaytis traginis batudis fematis operibus et aliis seruitutibus realibus et personalibus et cum omnibus aliis et singulis que et prout vobis videbuntur necnon et quecumque alia mera et mixta imperia et alias juredicciones quascumque ciuiles et criminales altas et baxias cuiuscumque nature et speciei existant ac etiam feuda potestates directa et alodialia ac feudalia dominia et jura alia quecumque Censuum reddituum agraria honores domos hospicia mansos molendina et alia queuis bona et iura nostra et alterius nostrum vniuersa et singula infra dictum principatum consistencia et consistentes quecumque sint et quouis nomine nuncupentur ad inperpetuum vel ad tempus cum instrumento querentie(?) vel sine prout vobis videbitur quibuscumque personis tam ecclesiasticis quam secularibus et pro quibuscumque precii intratis seu quantitibus volueritis si et prout cum emptoribus seu aliis supradictis vel aliquo predictorum vobiscum contrahentibus poteritis conuenire Notariasque seu scribanias que pro nobis seu altero nostrum mediate seu immediate tenentur sub prestatione annui census vel alias ad tempus vel ad imperpetuum in alodium liberum et franchum concedendum vendendum et alienandum pro illo pretio seu pretiis quibus vobis videbitur. Et etiam infra dictum Principatum in quocumque loco seu parte eiusdem Castra noua cum terminis territoriis preheminenciis prerogatiuis et iuribus Castri seu Castrorum aut Castellagii per usaticos Barchinone et Constitutiones generales et consuetudines et obseruantias Cathalonie debitis faciendum et erigendum et iam erecta seu creata preheminenciasque et prerogatiuas et iura predicta agendum et concedendum nomine et auctoritate nostris sub obtentu pecunie de qua vobis videbitur et poteritis conuenire. Et inhibi terminos siue mollones dictos terminos denotantes affigendum et ponendum siue apponi et affigi faciendum preciumque et precia predictarum vendicionum alienacionum seu aliorum predictorum et alias pecunie quantitates expredictis prouenturas petendum et ut subscriptis administratoribus soluantur faciendum et procurandum iuraque et acciones nostras predictorum omnium et singulorum cedendum et mandandum. Et possessionem corporalem seu quasi eorum tradendum seu tradi faciendum per illos quos ad hec eligendos duxeritis seu etiam ordinandos. Et de euiccionem predictorum cauendum. Et pro ipsa euiccionem et pro litte et expensis ac pro toto dampno et interesse emptorum et aliorum contrahentium omnia bona nostra seu alterius nostrum in specie vel genere obligandum et iuramenta quecumque in animas nostras seu alterius nostrum prestandum. Et tam de venditionibus inipignorationibus infeudationibus inemphiteosim dationibus et aliis alienationibus Castrorum ereccionibus et aliis quibuscumque supra specificatis quasi possessionum traditionibus seu possessionum induccionibus quam de aliis expredictis

Durant l'any 1392 havia tingut el rey an en Ponç de Ribelles al seu servey en la guarda del regne de Cerdunya, capitanejant dues galeres. Pel salari de sa capitania y pels gastos que ab sos diners havia fet en la mateixa, segons albarans que presentava, se li devien 1.148 lliures 15 sous 10 diners y òbul alfonsins. Trobant-se'l rey, pel mes de Setembre de l'any següent, a Barcelona,

dependentibus seu emergentibus aut eis connexis que vobis necessaria vel opportuna videbuntur faciendum et firmandum nomine nostro et utriusque nostrum. Et pro nobis instrumentum et instrumenta quecumque cum pactis et pactionibus promissionibus obligationibus renuntiationibus clausulis et cautelis necessariis et opportunis de quibus ac prout vobis videbitur peragendum. Et demum omnia alia et singula faciendum in et super predictis et circa ea que utilia ac necessaria fuerint vel etiam opportuna quamvis maiora vel minora aut graviora fuerint superius expresatis et que nos vel alter nostrum facere possemus personaliter constituti etiam si talia essent que mandatum exigenter specielem Nos enim et uterque nostrum conferentes vobis aut Quatuor Tribus seu duobus ex vobis super omnibus et singulis supradictis et dependentibus et emergentibus ex eisdem seu eis connexis vices nostras et liberam ac generalem administrationem cum plenissima facultate laudamus approbamus et ratificamus et confirmamus in posse infrascriptorum notariorum stipulantis ut infra quascumque venditiones inpignorationes seu alienationes et alia supradicta per uos Quatuor Tres aut duos ex vobis fiendas et fienda quomodolibet in et de ac super premissis eaque proinde valere et tenere perpetuo volumus ac si a nobis personaliter facta essent. Promittimus insuper(?) in nostra Regia et reginali bona fide vobis et notario infrascripto tanquam publice persone hec a nobis et utroque nostrum pro omnibus illis quorum interest intererit et interesse potest et poterit et debet recipienti et pat...ti ac etiam legitime stipulanti. Et nos etiam dictus Rex iuramus sponte per deum et eius sancta Quatuor Euangelia a nobis corporaliter tacta nos semper habere ratum gratum et firmum quicquid per uos seu Quatuor tres vel duos ex vobis in predictis et circa predicta pro nobis et nomine nostro actum promissum firmatum venditum alienatum et actum fuerit et nullo tempore reuocare. Immo firmiter ad unguem tenere et seruare attendere et complere et contra ea non facere vel venire quavis causa sub bonorum nostrorum et utriusque nostrum omnium ypotheca. Et nos etiam dicta Regina de iuribus nostris plenarie informata Renunciamus scienter et expresse que ad hec beneficio valleyani senatus consulti et autentice incipienti Siqua mulier posita .C. ad valeyanum. Et ambo nos dicti Rex et Regina omni alii iuri foro constitutioni aliisqu omnibus premissis vel aliquibus eorundem obuiantibus quouis modo intelligatur tamen quod villas Castra iurisdictiones et feuda vendere seu alienare non possitis absque perpetue gre. instrumento. Receptionem seu receptiones vero pecuniarum que ex predictis peruenerint fidelibus nostris fferrario de galbis et Geraldo de palou Ciuibus Barchinone administratoribus pecuniarum dicte armate per nos dictis deputatis vel eorum alterum qui de receptis apocham et apochas possint facere firmare et qui eisdem ad ordina.... concilii super hoc electi residentis Barchinone et cum albaranis et sigillis eorundem et non alias in ac super necessariis dicto passagio nostro conuertere tenantur ducimus huius serie committendas in quo...mu...testimonium presentem cartam seu

manà al seu Concell¹ que li paguessin per via de vendes del real patrimoni, com ho efectuaren el dia 5 de Desembre següent, en Galceran (sic) bisbe de Lleida, el noble en Gilabert de Cruilles, Galceran Marquet, Bernat Buçot, Guillem de Torrent y Guillem Pujada, tots de l'esmentat Concell, venent-li an ell y a sos successors el mer y mitx imperi y la jurisdicció alta y baixa, civil y criminal, en els homes y fembres, cristians, jueus y sarraïns, y l'host y cavalgada en pau y en guerra, ab sosteniment de bandejats, que'l rey posseïa o devia posseir en els llocs y castells de Vilagrasseta y d'Agramuntell, que eren de l'abat de Santes Creus; els de Malgrat y Prenyanosa, del paborde de Solsona, en la vegueria de Cervera, y la Figuerosa, del mateix paborde, en la vegueria de Tàrraga; el castell y lloc de Riudovelles, vegueria de Cervera, de l'abadessa del Pedregal²; y el lloc d'Amella, de l'Hospital de Sant Joan de

publicum instrumentum fieri iussimus sigillis utriusque nostrum pendentibus comunitum. Quod est actum dat. Va(lencie). Sextadecima die Decembris anno a natiuitate domini Millesimo Trecentesimo Nongesimo Secundo..... dicti Regis Sexto Vid. Sperend:—Signum + (Johannis-dei) gracia Regis etc. Qui predicta laudamus concedimus firmamus et iuramus. Signum + yolandis dei gracia Regine etc. Que predicta laudamus concedimus et firmamus Vid. Sperend. Testes sunt qui ad predicta presentes fuerunt Nobiles Raimundus Alamani de Ceruillione Aymeric de Cruillis et hugo de Angularia milites domini Regis Consiliarii et Camarlengi Signum Bernardi de jonquerio secretarii dicti domini Regis notarii que publici per totam terram et dominationem suam Auctoritate eiusdem Qui de mandato predictorum dominorum Regis et Regine predictis interfuit eaque scribi fecit.»

Es tret d'un trallat autèntic fet l'any 1394.

1) Aquest concell fou nomenat pel rey Joan estant en el castell de Tortosa, el dia 10 de Novembre de 1392. pera que cuidés dels negocis de l'expedició que volia fer al regne de Cerdenya. El Concell Real — així s'anomenava — solia congregar-se en la «Camera paramentorum palatii Regii minoris» de Barcelona, aont estava hospedat el president del Concell en Galceran, bisbe de Lleida. No seria molt nombrós, ja que'ls sis esmentats en el text constitueixen la majoria. — Bofarull, en sa *Historia de Catalunya*, en nomena catorze.

2) Del monastir de Santa Maria del Pedregal no'n teniem altra noticia que la veu del poble, que a l'ensenyar les ruïnes deya que havién sigut un convent, lo que queda històricament confirmat ab aquests documents, resultant haver-hi existit un monastir abacial de religioses. En Bernat de Granyena hi havia fundat un hospital de pobres, y en son testament, fet el 8 de Maig de 1212, hi llegà'l senyoriu d'Exaders, segons carta, «quam eidem monasterio feci et conuentus eiusdem», y el delme del mateix senyoriu el deixà «domni pauperum quam ad honorem dei in eodem monasterio construxi». També n'havia construït un a Poblet, per qual obra llegà tot el seu domenge de Tàrraga. Estava situat en la parroquia d'El Talladell, prop de Tàrraga, y fa cosa d'uns deu anys que sobre les ruïnes s'hi ha edificat un santuari baix l'advocació de la Mare de Déu del Pedregal.

Jerusalem, en la vegueria de Tàrrega. Aquesta venda fou tassada al preu de 1.200 florins d'or d'Aragó, valents 13.000 sous barcelonesos.

El noble cavaller en Ponç de Rivelles nomenà a Joan Cardonet, Ponç Amorós, notari de Barcelona, y Jaume Torres, ciutadans de ídem, pera procuradors y administradors, pera que tots plegats o cada un d'ells prenguessin possessió de tots y sengles drets, censos, tributs, castells, viles, jurisdiccions y demés que havia adquirit ab aquesta compra; donant-los facultats pera vendre-ho, baratar-ho y acensar-ho tot a sa coneguda, ab omnímodos facultats.

El Concell Real nomenà al porter del rey en Pere Ferrari pera donar-los la corporal possessió, lo que, marxant el dijous 18 de Desembre de 1393, efectuaren al lloc de Malgrat, aont arribaren el dissabte, acompanyats de l'escriptor jurat Joan Crexell y dels procuradors del noble cavaller mossèn Ponç de Ribelles.

Constituïts en aquest castell, y ab dos testimonis més, manà'l porter real, al lloctinent de batlle de l'esmentat castell, que, baix pena de 100 florins, repiqués o fes repicar en l'iglesia pera que'ls homes de dit lloc y terme convinguessin a l'iglesia o cementiri «per modum uniuersitatis ut moris est». Pocs moments après el repicament de campanes del castell havien comparegut al cementiri vuit homes de Malgrat y sis de la Prenyanosa, que pels actes d'universitat acostumaven reunir-se al mateix lloc; de manera que Malgrat y Prenyanosa serien lo que avuy ne diríem un sol municipi, essent el lloc comunal Malgrat. Aquests eren la major y més sana part de l'universitat, als quals notificà'l procurador del Real Concell la venda feta, fent-los al propi temps la presentació d'en Joan Cardonet y demés, com a representants y procuradors d'en Ribelles, llegint-los una cèdula de la qual copio lo següent: «Pro homens, los honrats en Cn. buçot e en Guim dez torrent, ciutadans de barchinona, procuradors per lo senyor Rey e per la senyora Reyna, constituïts a fer vendes de lur patrimoni per lo passatge de Cerdanya, de volentat del Concell del senyor Rey, resident en barchna. han feta venda al noble mossen ponç de ribelles, caualler, del mer e mixt imperi e juredicció alta e baxa, ciuil e criminal e altra qualseuol, lo qual e la qual lo senyor Rey hauia en los (dits) lochs..... en homens e en fembres xptians, jueus e sarrains d'aquells e en qualseuol habitants e habitants, stranys e priuats aquí declinants o delinquents ab sosteniment de bandejats, per cert preu..... perquè jo, ab manament o ordinació del dit Concell, e havent d'açò poders dels dits procuradors, ab carta de la qual

vos fas fe, son açí vengut per dar e liurar possessió de la dita jurisdicció al dit noble o a son procurador, açí present, e demanant la dita possessió a ell esser liurada en nom que damont. E al liurament d'aquella volent proceir de part del senyor Rey man a vosaltres açí presents, axí com a faents e representants la uniuersitat dels desús dits lochs, e encara axí com a singulars d'aquells, que d'aquí auant, per vigor de la venda damont dita..... responats e satisfçats per rahó d'aquella al dit mossen ponç de ribelles, jassie absent, e al dit Johan Cardonet, procurador seu açí present..... de totes e sengles coses de les quals hajats e dejats respondre per rahó dels dits mer e mixt imperi e jurisdicció..... en e per aquella forma e manera que huiets acostumat d'obeir e respondre al dit senyor Rey e officials seus. E en los dits mer e mixt imperi e jurisdicció haiats e tingats lo dit noble e los seus per senyors e da quen façats a ell o a son procurador açí present, o a sos officials, sacrament e homanatge e altres coses a que per rahó dels dits mer e mixt imperi e jurisdicció e altres coses venudes siats tenguts e obligats. Car jo, per lo poder damont dit a mi donat, vosaltres obeint, respondent e satisfcent al dit noble mossen ponç e a officials seus en la forma e manera damont dita, e hauent ells per senyors d'aquells, e faent a ell o a procurador o a officials seus sacrament e homanatge segons dit es, ara per llauors e llauors per ara, vos absolch de tot sacrament e homanatge, naturalesa e faeltat a que fossets o siats tenguts al dit senyor Rey, e requir, en nom que damont, l'escriuà ací present, que de totes les dites cartes, les quals son en son poder, vos fassa plenera fe».

Llegida aquesta cèdula, contestaren els homes dels damunt dits llocs y castells que estaven aparellats a obeir, mentres que'l sacrament y homenatge o qualsevol acte per ells fahedor no fos en perjudici del paborde de Solsona, de qui eren dits castells y llocs, ni de l'universitat, ni singulars presents, absents o venidors, ni se n'hagués de seguir cap perjudici, derogació o novetat a llurs drets, privilegis, franquesses y llibertats. Promès això, prestaren sacrament y homenatge «ore et manibus comendatum» al dit Joan Cardonet, solament per la jurisdicció criminal del mer y mixt imperi (que es lo únic que'l rey hi posseía), obligant-se a obeir ab ses persones y béns. Llavors el procurador real manà als homes de la Prenyanosa que se n'entornessin y l'esperessin en son poble, aont, après de Malgrat, aniria a pendre possessió. Encontinent en Joan Cardonet destituí als oficials que exercien la jurisdicció, fent fer la següent crida pel pregoner de Malgrat:

«Ara oiats tothom generalment que us fa saber en Johan cardonet, axí com a procurador del noble mossen Ponç de ribelles, caualler, del qual es lo mer e mixt imperi e juredicció criminal del castell e loch de Malgrat, que ell ha reuocat e per reuocat vol hauer tots oficials que entro al die de huuy hic fossen constituïts per lo senyor Rey o altre qualsevol persona en nom seu.»

Aleshores, continuant l'exercici de la jurisdicció, de la que acabava de possessionar-se, nomenà batlle en el mer y mixt imperi, publicant-ho ab un pregó, manant en aquest que fos obehit de tothom; y, pera fer actes de la mateixa jurisdicció, feu pregonar lo següent:

«Ara oiats tothom generalment que us mane l'onrat en Johan cardonet, axí com a procurador del noble mossen Ponç..... que algú no isca d'aquesta plaça o cementiri, sots pena de penjar, sens la sua licencia.»

Fet això, en Pere Ferrari va acostar-se a la paret del cementiri contigua a la rectoria y, en senyal de la possessió donada, y requerit per en Joan Cardonet, va plantar-hi «unum custellum», aont en Ribelles o sos oficials poguessin fer-hi l'exercici de les susdites coses. A continuació manà en Cardonet pregonar lo següent:

«Ara oiats tothom generalment, que us mana l'onrat en Cardonet..... que tothom lo seguesque, sots pena de perdre lo puny, sens tota mercè.»

Havent marxat cap al camí ral de Cervera, en sent al lloc anomenat La Bassa, en Pere Ferrari, requerit pel Cardonet, va plantar-hi un pal pera que en ell s'hi pogués exercir lo mer y mixt imperi y jurisdicció criminal, y aixís mateix, havent pujat al turó anomenat tossal de Cabassa, va plantar-hi dos pals forcats ab una biga travessera, o sia les forques, en senyal de tota la jurisdicció criminal. Alçada acta, anaren a fer lo mateix a La Prenyanosa, menys el sagrament y homenatge que ja havien prestat a Malgrat, y en el lloc anomenat Stasses, prop del camí ral de Cervera, van plantar-hi una «particam (o partitam) siue mediam furcham» (que seria'l pal), y les forques varen plantar-les al lloc anomenat l'Espinal.

Com el noble en Ponç de Ribelles, senyor de la baronia de Ribelles y d'Artesa, no havia fet aquestes compres per senyorejar en els esmentats pobles, desseguida féu tractes ab el monastir de Solsona pera revendre-li la jurisdicció comprada al rey dels castells que eren ja de l'esmentada iglesia, y al 11 de Febrer de 1396 nomenà procurador seu, pera efectuar la venda y donar la posse-

sió corporal, al seu domèstic, «presens»¹, Jaume Torres, qui dos dies més tard la donà a Pere Prestador, canonge y sagristà del monastir de Santa Maria de Solsona, y administrador del mateix y de la pabordia per la seu apostolical.

La presa de possessió l'efectuaren en distinta forma que l'anterior. Consistí, reunida l'universitat, en la lectura d'una cèdula explicant la venda, absolució de sagraments y homenatges, destitució y nomenament d'oficials, y, sortint tots fòra del terme y entrats al de Castelnou de Uluges, en Jaume Torres agafà per la mà a Pere Prestador, fent-lo entrar al terme de Malgrat, y a continuació aquest va expelir-ne an aquell. La venda del mer y mixt imperi y jurisdicció criminal de Malgrat y Prenyanosa fou feta al preu de 225 florins d'or fi d'Aragó, equivalents al for de 11 sous per florí a 123 lliures y 15 sous barcelonesos.

No pogué disfrutar en pau l'iglesia de Solsona de la compra que acabava de fer, per disputar-li la vila de Cervera. De manera que, havent succehit alguns crims dintre'l terme de Malgrat, procedí contra ell Guillem Ramon de Torramorell, veguer y batlle de la dita vila pel senyor rey. Acudí l'abat² de Solsona, Pere de Torrent, al rey Martí, qui li otorgà una lletra rubricada y segellada a Barcelona'l dia 14 d'Abril de 1410, ab la qual son vicari general y sagristà de Solsona, Bartomeu Dolers, el dia 17, se presentà ab notari y testimonis a presencia del veguer, manant-li, ab la lectura de la lletra real, baix pena de 2.000 florins d'or d'Aragó y perdua de la gracia y mercè del senyor rey, que estés en dret ab l'abat de Solsona, y que revoqués, cancellés y anulés tot lo fet, reduint-ho a son principi, y que no's fiqués més en les jurisdiccions d'aquests llocs. Respongué'l veguer que rebia la «letra del senyor Rey ab aquella humil reuerencia e honor que's merex, e só prest e aperayllat complir lo manament del dit senyor Rey, e fer en lo dit fet ço que per justicia sia tengut a conseyll de mon assessor, e deman la dita letra en sa forma a mi esser per vós dada».

Treta copia de la lletra y de la resposta, en Ramon Martí, que estava allà present, com a síndic de l'universitat de la vila de Cervera, també'n demanà trassumpt, que li fou donat el dia 19;

1) Traduim en «domèstic» aquesta paraula que's troba escrita tota sola, o bé «presens de domo» o simplement de «domo», parlant d'una mateixa persona, y sembla que la distingeixen de familiar o de familia

2) El monastir de Solsona, de canonges regulars de Sant Agustí, fou governat per pabordes (*prepositus*) fins l'any 1409, y per abats desde aquesta data, fins que Felip II instituí'l bisbat de Solsona.

y trobant-se'l 22, a l'esmentada vila, en Pere de Cardona, assessor del veguer, presentà al notari una cèdula dient que a la presentació de la lletra real per part de l'abat de Solsona, respongués el veguer que'ls pahers de la vila de Cervera y el síndic de l'universitat hi feyen instancia ab pretext d'un privilegi que tenien concedit pel rey en Pere de no enagenar res de les jurisdiccions de tota la vegueria de Cervera, a la que pertanyien els castells de que parlem. El dia 25 en Ramon Martí presentà al notari altre escrit dient que per la cèdula real presentada al veguer per un canonge del monastir de Santa Maria de Solsona, dient-li que no procedís a inquirir sobre les ferides an en Joan de Montornés fetes dintre'l terme de Malgrat, perquè en la real provisió no's fa cap esment del privilegi a la dita universitat de Cervera concedit de no enagenar les regies jurisdiccions. Ademés, els qui impetraren la real provisió digueren al rey que estaven en poder del mer y mixt imperi y jurisdicció alta y baixa; més, pel privilegi de l'universitat de Cervera, apareix que qui hi està es el veguer pel senyor rey, de lo que, si aquest hagués estat informat, no l'hauria donada, y, un cop donada, ha de tenir-se per nula, puix sempre en els rescriptes s'hi ha de sobreentendre la clàusula «si preces veritate nitantur»; per lo que dit síndic requereix al veguer que mantingui y defensi la jurisdicció real, y, si no ho fa, protesta contra d'ell, pel perjudici que fa a la dita real jurisdicció y a l'universitat.

No sabem com terminaria aquesta qüestió jurídica de voler els súbdits defensar a favor del rey uns drets que ell mateix s'havia venut, la qual cosa no deixaria de ser molt sorollosa, al menys entre'ls dos pobles interessats, Cervera y Solsona.

De l'iglesia de Santa Maria de Malgrat n'hem trobat la primera noticia al 1104, al ser donada al monastir de Solsona per Vidià, ab sos delmes, primicies y oblacions, tenint-hi'l paborde tota la jurisdicció, o sia, com s'expressa en el mateix document, sense que cap bisbe pugui tenir-hi la menor potestat.

El monastir de Solsona hi tenia pera servir-la'l «clericus o capellanus», y en 1316 ja hi trobem per rector a Berenguer dez Vilar. Els rectors d'aquesta iglesia devien prestar obediencia al paborde de Solsona, com consta pel successor d'aquest, Bartomeu Pasqual, qui, en 8 de Desembre de 1333, la prestà manual «homagium personale hore et manibus comendatum» al paborde Bernat, a qui devia donar alberc sempre que'n fos requerit, y lo demés acostumat, an ell y a sos successors.

Aquesta iglesia, situada en la davallant del castell, a uns cent passos d'aquest, encara conserva'ls aires romànics, malgrat haver-la disfregada ab la portalada, el chor y retaule nous. L'antiga imatge de Santa Maria's conserva en el museu vigatà, aon va traslladar-la'l bisbe Morgades, quan la visita que feu per la diòcesi de Solsona al ser-ne Administrador Apostòlic, enviant-los la que avuy s'hi venera, y fa uns vinticinco anys fou venut a un antiquari l'antic retaule gòtic. Avuy es sufragania de la de Sant Miquel de la Prenyanosa, bisbat de Solsona. Del sigle XIVe hi han documents que la posen al bisbat de Solsona y altres al de Vich.

Aquestes són les notícies trobades sobre'l castell de Malgrat. Són totes tretes de documents originals o autèntics de l'arxiu episcopal de Solsona, en el qual s'hi conserva'l dels antics pabordes, y estan compresos en els números 676 a 732.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

Solsona, Novembre de 1906

BIBLIOGRAFIA

REVISTES DE CAMBI

Memorias del Observatorio del Ebro. — Núm. 1.

El primer capítol conté una descripció de l'Observatori, dirigit pel P. Cirera, y en els tres restants se dona compte de les observacions realitzades a Tortosa y altres llocs sobre l'eclipse solar de 1905. Comprèn, además, una introducció en la qual s'història tot lo que's refereix a l'erecció d'aquell temple dedicat a la Ciència pels pares de la Companyia de Jesús; emplaçament dels edificis y descripció dels aparells de que està dotat. Va il·lustrat ab magnífics fotogravats que serveixen de complement a l'interessant text d'aquest notable fascicle.

Revista Montserratina. — Núms. 1, 2 y 3.

Publicació mensual redactada pels PP. del Monastir de Montserrat, que ve a engruixir el moviment científic y literari de la nostra terra. El lema de l'ordre benedictina, «Ora et labora», prega y treballa, capsa la primera plana, en la qual fa constar els propòsits de la nova revista.

En els tres primers números que tenim a la vista publica alguns articles molt interessants pera nosaltres sobre les bel·leses naturals de Montserrat,

un ermità insigne, y un treball entomològic del P. Navas, a més de les cròniques del monastir y variades notícies y les observacions meteorològiques de cada mes.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Manresa. — Any III, núms. 6, 7 y 8.

Dever ineludible del Centre Excursionista de Catalunya es el primer article corresponent al mes de Janer, en el que parla de la necessitat que hi ha de *delimitar les comarques de Catalunya*, indicant al nostre CENTRE pera organitzar els treballs auxiliat per les associacions similars y per les Diputacions y Ajuntaments. Per lo que a nosaltres se refereix, podem contestar a l'articulista que fa temps que's va iniciar aquest estudi, y ens hem convençut de que, mentres no cambiïn les coses, poca cosa pot obtenir-se de les corporacions oficials, devent-ho fiar tot a l'iniciativa particular; apart de que hi han molts punts que es impossible *determinar* a quina comarca pertanyen per la senzilla raó de que si bé algunes tenen els límits ben marcats y coneguts, n'hi han d'altres que no hi ha manera d'esbrinar aont comencen ni aont acaben, y variaran segons se prengui com a base la topografia o l'història.

Capella y retaule del Sant Esperit en la Seu de Manresa, interessant treball de J. Serret que rectifica algun error dels que s'han ocupat de tant notable obra del segle XIV. Acompanya un fotogravat en el número de Febrer. Publica, además, algunes notes d'arxiu y cançons populars de la comarca, y uns *Comentarios a la cronica d'en Pujades*, per Lluís M.ª Soler, pertanyent al mes de Març.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. — Números de Janer, Febrer y Març de 1907.

Monumentos de Avilés, per Fortunato de Selgas; *Sillas de coro españolas*, per Pelayo Quintero; *Impresiones de la excursión á Andalucía*, per Salvador Garcia de Pruneda. Acompanya com a folletí algunes entregues profusament ilustrades de l'importantíssima obra *La Pintura en Madrid*, arribant lo que va publicat fins al començ de la casa de Borbon. Les fototipies que acompanyen els articles són immillorables.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Valladolid. — Janer, Febrer y Març de 1907.

Sobre algunas tablas hispano-flamencas sacadas de Castilla la Vieja, per Elías Tormo; *Pleitos de Artista*, per J. Martí Monsó; *Visitas y paseos por Valladolid*, per Abelardo Merino; *San Juan de Otero, iglesia de Templarios*, per T. Ramírez; *Mi viaje á Clunia*, per Federico Hernández; *Archivos de Dueñas. Reseña de documentos*, per A. Salas.

Aquests són els articles més recomanables de l'important revista castellana.

Boletín de la Real Academia de la Historia. — Janer, Febrer y Març de 1907.

Com a particular interès pera nosaltres conté 'ls següents treballs: *Consagración de la iglesia de Tiana en el año 1100*, per J. Llopart; *Caldas de Montbuy. Sus aguas termales é inscripciones romanas en 1790*, per Agustín Montal; *Epigrafe visigótico de Barcelona*, per Fidel Fita; y en el mes de Març: *La Catedral de Tarragona*, per Adolfo Fernández Casanova; importantíssima monografia en la qual, després d'uns antecedents històrics, estudia l'autor l'edifici principal, marcant la seva disposició: emplaçament, planta, organisme, etc; entra després en les obres especials, com les capelles y la torra; examina 'ls elements constructius, el decorat interior, les obres complementaries y el decorat exterior, com la fatxada principal, portes y fatxades laterals y àbsides. En la descripció del claustre segueix el mateix ordre. Acompanya 'ls plans y nombroses fototípies que donen una perfecta idea de l'interessant monument tarragoní.

Cultura española. — Núm. V, Febrer de 1907.

De Trafalgar á Aranjuez (1805-1808). Notas de historia diplomática, per G. Desdèvis; *Recuerdos de España*, per Johannes Jungfer (dóna a conèixer alguns noms propis que les llengües espanyoles han deixat en els diferents pobles que han estat baix el seu domini, tals com les paraules catalanes en l'illa de Cerdanya, etc.); *La transformación personal en la creación artística*, per J. E. Rodó; *Catálogo del romancero judío-español*, per R. Menéndez Pidal.

En les notes bibliogràfiques de la secció d'Art ne dóna una de molt extensa sobre 'ls *Cuatrocentistas*, del Sr. Sanpere y Miquel, firmada per E. Tormo, y en la secció de Filosofia l'Albert López Izquierdo publica un ben pensat article sobre *Un filósofo catalán* (Anton Comellas y Cluet).

Boletín de la Real Sociedad Geográfica. — Primer trimestre de 1907.

Memoria sobre 'ls progressos de la geografia y estat de la societat (Junta General de 1906); *Descripción y cosmografía de España*, per D. Fernando Colon.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias naturales. — Núms. 1, 2, 3 y 4 de 1907.

Secció oficial; Juan T. Iranzo: *La flora del organismo normal y patológico*; comunicacions y crònica científica.

c. R. S.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1907

D. Joseph Soldevila y Boixader. — D. Joseph Garay Pujol. — Don Casimir Coll y Mas. — D. Joseph Guerra. — D. Antoni Esbert y Vallès. — D. Joseph Suñer. — D. Joseph Simó y Bofarull. — D. Ferran Lladen. — D. Joseph Figuerola. — D. Eusebi Bosch Humet. — D. Lluís Agustí Monjo-nell. — D. Dalmau Galilea Aguiló. — D.ª Dolors Garga y Sanllehy. — Don Francisco Mogas. — D. Lluís Pineda. — D. Jaume Griñó y Martínez. — Don Miquel Benet Saenz. — D. Antoni Darder Mensa. — D. Joan Roca Pinet. — D. Ramon Cardona y Vilà. — D. Francisco Buson y Villagrasa. — D. Pere Vilas y Terrada. — D. Antoni Malaret. — D. Pere Ortoll Pi. — D. Francesc Llinàs. — D. Enric Ribera y Llorens. — D. Guillem de Barnola y Escrivà de Romaní. — D. Alfons Macaya y Santmartí. — D. Jaume Creus.

SOCIS DELEGATS

D. Joseph Rotllan y Pons, a Borredà. — D. Joseph Esteve, a Manresa. — D. Joseph M. Massó Escubós, a Olost (Lluçanès). — D. Domingo Serra, a Berga. — D. Pere Gelabert y Fiet, a Cornellà.

DONATIUS PERA 'L MUSEU

De D. C. Terré: una fotografia del *Plano del proyecto de Ensanche de la Ciudad de Barcelona* ideat per D. Antoni Trias.

De D. Narcís Cuyàs: 18 positius pera la llanterna presentant paisatges de Jaca, Sant Joan de la Peña y castell de Loharre.

De D. Manuel Font y Torner: un clixé pera la llanterna referent al Montblanch.

Del Dr. Salvany: dinou aucells dissecats.

Dels senyors Mitjans, Gosch y Senitches: un isart embalsamat.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De la «Tipografia Católica»: un exemplar de l'*Almanaque de los Amigos del Papa*.

Del president del «Comité de Defensa Social»: un exemplar de la traducció de la conferència del Dr. Fan sobre *L'Art Catalana*.

Del senyor Comte de Saint-Saud: *Quinze jours aux lacs de Caillaonas et de Ponchergües (Hautes-Pyrénées)*.

De D. Jaume Maspons y Camarasa: un exemplar del treball del propi donador, *Agremiació agrícola*.

De D. Ceferí Rocafort: un exemplar del seu treball *Bellpuig de les Avel·lanes*.

De D. Ramon Patxot y Jubert: un exemplar de la traducció feta pel mateix senyor de l'obra de Lord Avebury *Els plaers de la vida*.

De D. Jaume Maspons y Camarasa y D. Joseph Masó y Goula: un exemplar d'*El ball de les gitanes en el Vallès*, obra dels mateixos.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de les cançons populars *L'Agneteta* y *Lo Mestre*, publicades pel donador.

De D. Ramon Monegal: quatre exemplars de la *Memoria presentada a la Junta General extraordinaria de les Escoles del Districte II, celebrada'l 17 de Febrer de 1907*.

De Max-Bembo: el follet original del donador, *Miseria y Filantropia*.

De D. Albert Martin: quatre mapes referents a les províncies de Barcelona, Girona, Tarragona y Lleida, publicació del donador.

De D. Antoni Cremades y Bernal: un exemplar d'*El Maestro como poder moderador de las costumbres y hábitos sociales*.

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1907

EXCURSIONS

EXCURSIÓ AL PUIG LLANÇADA, BELLVER Y VALL DEL BASTARENY.—Se realisà dita excursió durant els dies 30 y 31 de Març y 1.er d'Abril, ab assistència de nostres consocis senyors Amat, Creus, Morató, Santamaria y Vidal y Riba. Reunits el primer dia a la vila de Ribes, anaren a fer nit al poble de Toses, fent l'itinerari cap a Planés, Planoles y Fornells de la Montanya.

L'endemà, de bon matí, sortiren de Toses y, remontant l'estreta vall del Rigart, pujaren fins a la collada, gaudint de bella vista sobre abdugues valls y sobre les montanyes vehines, cobertes de groixuda capa de blanca neu. Passant pel cim de Ginebrar y atravesant part de l'extens planell de Pla d'Anyella, pujaren fins al Puig Llançada (2.400 m. d'alt.), no sense haver tingut de bregar ab fortes congestes que en molts punts cobrien totalment el terror, fent més penosa l'ascensió de nostres companys.

Aquests davallaren cap al coll del Pal y coll de La Mola: tot el camí, clotada y rectes vessants, lo mateix que'ls pics y les carenes vehines, estaven coberts d'una capa de neu tova y de molt gruix que dificultava la marxa, que havia de fer-se molt cuidadosament. A l'internar-se dins els boscos del camí d'Alp se tingué de lluitar hardidament ab la neu, que, degut a sa

gran quantitat y mal estat, subjectava als excursionistes, que sovint se trobaven mitg esfondrats en la mateixa. Degut an aquesta causa deixaren a mà dreta'l camí que davalla cap al pla de Maselles y, procurant carenejar tot lo possible y passar per la banda menys ubaga, arribaren sense cap contratemps al poble d'Alp. d'aon, per bonica carretera y contemplant aquella hermosa Cerdanya, anaren cap a la vila de Das, dirigint-se després, per Prats y Valltarga, vers Bellver, aon feren nit.

El plan de l'excursió era tornar atravessar la carena pera davallar al Bergadà, y, malgrat les males notícies que allí adquiriren respecte la travessia pels més alts colls d'aquella serra y de la dificultat de trobar un bon guia que volgués acompanyar-los, se resolgué anar a voltar pel coll de Tancalaporta, el més enlairat d'aquella regió.

A l'endemà, a primera hora, sortiren de Bellver cap a Talló, pujant pels serrats y montanya del camí de Bellver fins al coll de la Creueta, que les separa de la montanya del Pi, y desde on se disfruta de bell panorama sobre la riera de l'Inglà y serra de Cadí, tenint a la part oposada, y sobre la Cerdanya, les serres de Talltendre y de Maranges y la soperba carenada del Carlit.

Desde'l coll esmentat en avant tot era ras de neu, cobrint pedres y maleses y deixant sols ressorgir corpulents arbratges y esvelts penyalars. No sense topar ab alguna dificultat, davallaren vers la clotada y font del Vaquer, passant per Roca Foradada, hermós esvoranc obert naturalment en un altiu rocam de gran elevació y que apareix a la vista com fantàstic castell.

De la clotada en amunt s'havia avençat ab molta dificultat, perdent-se molt temps al tenir de bregar ab aquella extensa capa de neu que arreu cobria tot el terror. Tenint a l'enfront l'enlairat Puig Tarrés, que anaren vorejant fins arribar a sa mateixa base, se guanyà l'alterós coll de Tancalaporta (2.280 m. d'alt.), ovirant bell espectacle sobre abdugues vessants y vers la trencada y propera serralada de Cadí.

Del coll de Tancalaporta, y després de despendits els guies que devien retornar cap a Bellver, se dirigiren nostres companys vers la fondalada, saltant pel dret, sense camí ni corriol de cap mena, salvant rectes pendents y atravessant extenses congestes, fins a trobar el torrent de la Boixassa, en el qual pogueren admirar els tristos efectes d'una impetuosa allau. Tot seguint aquella hermosa riera entre les montanyes de Montusell y de Gisclareny, y, tot gaudint de dilatada vista sobre l'escayent Moixaró, arribaren a l'encreuament ab el clot de Murcarols, qual saltant pogué ovirar-se ben properament, y poc després a la casa de Montusell y a les adous o fonts del Bastareny, qual bellesa està pròxima a desaparèixer per construir-se allí mateix una serradora, que s'aprofitarà d'aquell salt natural, un dels més hermosos de la nostra Catalunya.

Desde les fonts seguiren sempre'l curs natural del Bastareny vers el joliu molí de Cerdanyola y vehinat del Puig, sota les esquerpes cinglateres dels Trulls. Passant per sota la torra de Santa Magdalena y ermita de

Sant Joan, y després d'atravessar el riu de Greixa, arribaren ja ben tard a Bagà pera dirigir-se vers l'Hostal Nou, aon se quedaren a fer nit, pera partir a l'endemà cap a Barcelona, aont arribaren altament satisfets d'aquella sortida, durant la qual tant pintoresques emocions havia impressionat el seu temperament d'excursionistes y d'aimants de les belleses naturals de nostra terra.

EXCURSIÓ A CAPELLADES, TURÓ DE MIRAMAR, BRUCH, COLLBATÓ, ESPARRAGUERA Y MARTORELL. — Tingué lloc el dia 17 de Març. Arribats a Capellades en el primer tren, y en vista de l'espessa boira que envolquellava'l turó de Miramar, desistiren de la seva ascensió, començant l'excursió a La Pobla de Claramunt, passant per Puig de Muja, Coll de Xaus, y pujant al cim de Roques Blanques, y, seguint per la carena que voreja'l Clot del Trunfo, arribaren al Bruch a la una. Després de dinar, emprengueren el retorn per Collbató, Esparraguera y Martorell, arribant a les 6'10 al Baixador del Passeig de Gracia.

Excursió recomanable pels esplèndits panorames que s'oviren desde'ls cims de Puig de Muja y Roques Blanques.

EXCURSIÓ FOLK-LÒRICA A TARRASSA. — Aprofitant la festa del Dijous Sant, en que per tal motiu no hi havia conferencia folk-lòrica, catorze individus de la Secció, entre'ls quals hi havia'l president y secretari y les senyoretas Baldó y Fina, varen anar a Tarrassa a estudiar les costums de Setmana Santa, y especialment la professó de la nit del Dijous, que es notabilíssima baix tots conceptes.

Se va visitar lo més notable que hi ha en la ciutat, trayent-se fotografies de Sant Pere, Sant Miquel, Santa Maria y dels retaules gòtics que's guarden en la segona iglesia. L'endemà al mitg dia varen retornar els excursionistes.

Com oportunament la professó serà objecte d'un estudi, consignem aquí no més l'excursió.

CONFERENCIES

LEON, SA CATEDRAL Y DEMÉS MONUMENTS. — Aquest fou el tema de les dugues conferencies donades els dies 1 y 8 d'aquest mes pel senyor Comte de Carlet. Ab un gran aplec de notes va descriure la sumptuosa Seu de la capital de l'antic reialme de Leon y Asturies, aixecada en el solar aont abans hi hagué les Termes y el Gimnàs, que foren construïts en temps de la Republica romana, y de les quals encara se'n conserven despullles en els soterranis del temple actual, malgrat haver-s'hi alçat sobre d'elles, en temps de la reconquesta, el palau real d'aquella monarquia, que perdé son nom a l'unir-se ab el comtat de Castella. En el mateix lloc s'hi edificà en temps d'Ordoño II una basílica romànica, que, enderrocada després, serví de fonament, al començar el segle XII, al temple que avuy subsisteix, qual

fàbrica ojival, en son conjunt, ofereix en sos detalls inequívocs senyals de la sumptuosa esplendidesa que dominava en els temples de l'Edat Mitjana.

Després de donar compte de les successives restauracions y millores introduïdes en aquest temple, el conferenciant donà notícia de l'interessant colegiata de Sant Isidor, del convent de Sant Marc, de les muralles ab llurs torrellons, record de la dominació romana, y de lo demés important que pot visitar-se en aquella capital.

Les conferències anaren acompanyades de nombrosos clixés fotogràfics del mateix autor.

SANT BENET DE BAGES. — El dia 15 ens donà a conèixer D. Joseph Coll una interessant monografia del monastir de Sant Benet de Bages, ilustrada ab projeccions fotogràfiques de lo més notable que conté aquell curiós monument romànic; treball que procurarem publicar en aquestes planes, per qual motiu no donem cap extracte de la conferència del senyor Coll.

DE BARCELONA A TERRA SANTA. — El dia 22 D. Geroni Castelló projectà una bona colecció de fotografies seguides d'una conversa sobre'l viatge que havia fet an aquelles llunyanes terres, exposant interessants detalls de monuments, notes de costums, y de tot lo demés que pot interessar al curiós viatger. La segona conferència fou aplaçada per indisposició del conferenciant.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

ELS PESSEBRES A CATALUNYA. — El dia 7 de Març D. Rossend Serra y Pagès va donar la segona y última conferència sobre l'esmentat tema, ocupant-se de *L'art en els Pessebres*. Després d'una ullada general dels mateixos en lo restant d'Espanya, a França, Italia, Alemanya y Amèrica llatina, va tractar de les representacions gràfiques y plàstiques del Naixement, aquí y a fòra, fent un historial de les pastorals populars y alegòriques representades en les iglesies y en els teatres.

Concretant-se a Catalunya, va fer indicacions dels principals artistes pessebristes, citant a l'incògnit Frare llec del Desert de Sarrià, a l'Amadeu, Mayans, Xancó, Traver, Amadeu fill, Campeny, Cerdà, Talarn, Fèlix, Cuadrado, Santigosa, Pagès y germans Vallmitjana, entre'ls escultors; germans Tramullas, Montanya y el Bort de l'Hospital, entre'ls pintors. Va acabar fent veure l'influència que havien tingut els pessebres, reveladors de diferents artistes de vàlua, advocant finalment pera que no's perdés la tradició artística en aquesta manifestació popular, senyalant diversos defectes en que se sol incórrer, contraris a la propietat arqueològica, bíblica y geogràfica.

Varen ilustrar la conferència una serie de projeccions lluminoses de varies de les millors escultures catalanes, y varen exhibir-se moltes figu-

res autèntiques de l'Amadeu y d'altres. Aixís mateix se va exposar un magnífic pessebre alegòric pintat (degut al pinzell d'en Manel Tramullas y d'algun altre pintor d'anomenada), propietat del senyor Tomàs y Estruch, qui va escriure una relació poètica alusiva, molt notable per cert.

El senyor Serra va anunciar que per l'any que ve preparava unes sessions de cançons de Nadal cantades a l'extranger, a fi de completar l'estudi dels pessebres y les costums que s'hi refereixen.

CURS DE FOLK-LORE CATALÀ.—D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

X conferència (14 de Març). — *Medis d'expressió: III. Mimica*. — Llenguatge d'acció. — La muteosis complementaria del llenguatge articulat. — Paper de la mimica en el llenguatge emocional y imitatiu. — Folk-lore mímic. — Pantomima, art popular per excelència.

IV. *Símbol*. — Imatge representativa de les coses. — Importancia del símbol. — Simbolisme religiós. — El símbol popular.

El dia 21 el Secretari de la Secció, D. Fidenci Kirchner, va disertar sobre'l tema *La Rondallística d'en Hahn*, remarcant el valor de l'obra del cèlebre folk-lorista alemany, publicada baix el nom de *Rondalles gregues y albaneses*, que va precedida d'un substanciós pròleg que es un veritable tractat, obra mestra en el gènere.

El senyor Kirchner, al donar una idea de materia tant interessant, va afegir-hi una pila de comentaris extrets dels germans Grimm y d'en Benfey, reservant la sessió pròxima a la classificació rondallística, y pera més tard donar a conèixer les rondalles recullides a Grecia y a Albania, abundantament cotejades per en Hahn.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Continuant D. Pelegrí Casades les converses que ve donant sobre Arqueologia, ha desenrotllat en aquest mes el següent programa:

Conferència L (dia 4). — Onzena de Grecia. — Esculptura micènica no religiosa. — Escenes que representa. — Esteles funeraries y altres monuments. Llurs temes. — Punyals de Micenes, taces de Vafio y màscares d'or micèniques. — Relleu de la porta dels Lleons de l'acròpolis de Micenes. — L'imatge humana y dels animals com elements decoratius o votius.

Conferència LI (dia 11). — Dotzena de Grecia. — La clíptica micènica. — Pedres anulars o segellars. — Llur origen. — Escenes en elles figurades. — Llur caràcter. — Originalitat de l'art micènic. — L'orfebreria micènica. — La pintura decorativa d'aquest període. — Assumptes y temes.

Conferència LII (dia 18). — Tretzena de Grecia. — Arts industrials de la Grecia primitiva. — Ceràmica. Monòcroma, pintada mate y vidriada. — Temes decoratius. — Exemplars de Troia, de Thera, de les isles gregues y de Micenes. — Motius ornamentals característics. — Llur origen. — Isla de

Creta. — Exportacions dels productes micènics. — Exemplars treballats en vidre, àmbar, fusta, òs, ebori y pedra. — El metall en l'època micènica. — Joyes, vasos y altres objectes d'or y plata. — Armes y indumentaria.

Conferencia LIII (dia 23). — Catorzena de Grecia. — Cronologia de l'època pre-homèrica de Grecia. — Invasió dòrica. Sos efectes. — Relacions durant el període micènic entre'ls Grecs y els Egipcis y ab els demás pobles asiàtics. — Origen de l'estil micènic. — La Grecia Homèrica o de l'Epopeya (sigles XII al VIII abans de J. C.). Pobles que la formaven. — Origen comú de la raça. — Les poques notícies que's tenen d'aquest període. — Reconstitució de l'Unitat de Grecia. — Religió grega en aquest període.

Se projectaren exemplars gràfics.

CURS DE BOTANICA POPULAR

Ab les conferències dels dies 2 y 16 d'aquest mes el Dr. Cadevall ha donat per acabat el curs de Botànica que ab tant d'interès han seguit molts dels nostres consocis.

En la lliçó X s'ocupà de l'*androceu* y *gineceu*, que constitueixen els verticils essencials de la flor encarregats de la transcendental funció reproductora. Posà de manifest l'origen de l'estam, descrigué'l filament, antera y polen, y explicà les diferents denominacions que reben els òrguens masculins per llur situació, longitud y concrencies.

Al tractar del gineceu, féu ressaltar l'origen foliar del mateix, pera fonamentar l'ovari, òvuls, placentes, estil y estigma que l'integren. Explicà'ls envans de l'ovari y les diverses denominacions d'aquest per varis conceptes; descrigué'ls òvuls y les modificacions de que poden ser objecte, acabant per la glossologia d'estils y estigmes.

La conferència fou il·lustrada ab les corresponents projeccions, tretes, com sempre, de la Flora catalana.

En la darrera conferència'l Dr. Cadevall féu un bonic resum de lo que havia explicat en el curs que acaba de donar, anunciant que, baix la direcció d'un dels seus aprofitats deixebles, s'empendrien varies excursions pera que's pogués fer aplicació pràctica de les lliçons que componen el programa desenrotllat.

Al posar punt final an aquest curset de botànica, enviem al Dr. Cadevall la més coral enhorabona pel resultat obtingut, puix ha despertat entre nosaltres una verdadera afició an aquesta branca científica, tant descuidada fins ara pels excursionistes, y que haurà de donar, temps a venir, abundosos fruits.

El Dr. Cadevall, al pendre comiat de la concurrència, nombrosa com sempre, va ésser objecte d'una carinyosa demostració d'afecte dels seus admiradors y reconeguts deixebles, entre'ls quals s'hi compten algunes senyorettes socis del CENTRE.

NOVA

Pròximament començarà a publicar l'empresa de l'*Il·lustració Catalana* una edició de les obres completes de l'erudit literat y benemèrit excursionista en Francisco de Sales Maspons y Labrós. En conjunt, comptant-hi'ls nombrosos treballs escampats en diferents revistes convenientment ordenats, formarà una variada col·lecció de deu a dotze volums. Els que s'inscriuin a la llista de subscripció podran adquirir-los a raó de dugues pessetes cada exemplar, qual import haurà de satisfer-se a mida que vagin sortint. El primer volum apareixerà'l vinent Setembre, essent pera'ls no subscriptors el preu de tres pessetes.

Atesa l'alta significació del senyor Maspons dintre de l'excursionisme català y els valiosos serveys prestats al CENTRE en les ocasions que havia desempenyat el càrrec de President, als excursionistes ens toca omplir els primers llocs de la llista de subscripció, que serà un doble tribut d'admiració y respecte a la memoria del que en vida tant havia contribuït a enaltir la nostra corporació ab el seu talent y bona voluntat.

El Conserge del CENTRE facilitarà butlletins de subscripció als senyors socis que ho demanin.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.